

نجفی ابرندآبادی، علی حسین، الزامات کارآمدی آموزش و پژوهش
جرم‌شناسی، در: مجموعه چکیده مقالات سوئیس همایش ملی آسیب‌های
اجتماعی ایران، انتشارات آگاه، تهران، چاپ اول، بهار ۱۳۹۷.

الزامات کارآمدی آموزش و پژوهش جرم‌شناسی

علی حسین نجفی ابرندآبادی^۱

۱. جرم‌شناسی، به یک عبارت شاخه‌ای از علوم اجتماعی - علوم انسانی، به عبارت دیگر، شعبه‌ای از علوم جنایی تجربی (در برابر علوم جنایی حقوقی - حقوق کیفری) و سرانجام به تعبیر شاید جدیدتر جزء "علوم مرکب" محسوب می‌شود؛ زیرا، مانند پزشکی، هم جنبه نظری دارد و هم جنبه کاربردی. جرم‌شناسی، علم مطالعه علل و عوامل فردی، محیطی و وضعی (موقعیت مدار) جرم به عنوان یکی از آسیب‌های اجتماعی، به دنبال حل معمای بزهکاری (مانند ولگردی، اعتیاد، تکدی، تن‌فروشی، اختلاس، رشا و ارتشا، قتل، تجاوز جنسی، شکنجه، بازداشت غیرقانونی) و چرایی مجرمیت اشخاص حقیقی (انسان‌ها) و اشخاص حقوقی (بنگاه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی و خصوصی) است. جرم‌شناسی از گذر مطالعات و پژوهش‌های میان رشته‌ای در واقع به دنبال ارائه راهکار مناسب برای پیشگیری از جرم، پیشگیری از تکرار جرم و نیز ارزیابی و سپس اصلاح جرم‌شناسانه قوانین و مقررات و نهادهای حقوق و عدالت کیفری و رویه‌های پلیسی - قضایی است. بدین‌سان، آموزش و

۱. دکترای دولتی در حقوق کیفری و جرم‌شناسی. استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

پژوهش جرم‌شناسی و رشته‌های مرتبط مانند جامعه‌شناسی جنایی، جامعه‌شناسی انحرافات، روانشناسی جنایی و بزه‌دیده‌شناسی در دو حوزه نظری و عملی همواره ضروری است.

۲. جرم‌شناسی در ایران، برخلاف بعضی کشورها مانند کانادا (مؤسسه جرم‌شناسی دانشگاه مونترآل) و بلژیک (مدرسه جرم‌شناسی دانشگاه لوون)، عمدتاً در دانشکده‌های حقوق، در قالب چند واحد درسی الزامی و یا اختیاری در دوره‌های کارشناسی حقوق و کارشناسی ارشد و دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، آن هم با هدف آشنا کردن ذهن قضات، وکیلان و مشاوران حقوقی آینده با جنبه‌های انسانی - اجتماعی جرم و کیفر آموزش داده می‌شود. در کشورهایی که جرم‌شناسی به عنوان یک رشته مطالعاتی و گروه مستقل آموزشی پیش‌بینی و ایجاد شده است، از یک سو، مطالعات جرم‌شناختی از حمایت مالی مناسب برخوردار است و از سوی دیگر، نتایج تعلیمات و تحقیقات جرم‌شناسان (اعم از استادان و دانشجویان تحصیلات تکمیلی) را با اقبال نهادهای مخاطب از جمله قانونگذار مواجه می‌سازد. بدین‌سان، یافته‌ها و آموزه‌های جرم‌شناسی برای حل معمای بزهکاری با استقبال نهادهای عدالت کیفری در مفهوم موسع (قانونگذار، دادگستری، مؤسسات زندان، پلیس و...) روبه‌رو می‌شود و همزمان سیاست جنایی یعنی سیاست‌گذاری کیفری، بالینی و پیشگیری در برابر جرم، را از "جزمیت" خارج می‌کند، به سازوکارهای آن پویایی و جان تازه می‌بخشد و سازوکارهای کنترل اجتماعی را به موازات تحولات کمی و کیفی آسیب‌های اجتماعی، روزآمد می‌نماید.

۳. ناگفته پیداست که مطالعات و تحقیقات در حوزه علوم انسانی، به ویژه در حوزه جرم‌شناسی و رشته‌های مرتبط، به حمایت عملی نهادهای رسمی اجتماعی، از جمله عدالت کیفری نیاز دارد. پژوهشگری در حوزه علوم جنایی تجربی (جرم‌شناسی، کیفرشناسی، بزه‌دیده‌شناسی - قربانی‌شناسی کیفری، جامعه‌شناسی حقوق کیفری و...) در کنار امنیت مالی، به ویژه "امنیت علمی" را در پرتو آزاداندیشی علمی می‌طلبد. بدین‌سان، راهکارهای برخاسته از چنین تحقیقاتی برای پیشگیری از جرم، بازپروری بزهکاران، اصلاح قوانین و نهادهای عدالت کیفری (یعنی بازبینی فرآیند و محتوای جرم‌انگاری و کیفرگذاری، رویه‌ها، رفتارها و سیاست‌های نهادهایی مانند پلیس، دادسرا دادگاه‌ها، زندان و مؤسسات مشابه) و اصلاح رویه‌های مدیریتی - حکمرانی نهادها و اشخاص حکمران نمی‌تواند با ممیزی، مقاومت و برخورد سیاسی مخاطبان و متولیان مربوط روبه‌رو شود. در این چهارچوب، دسترسی مطالعاتی آزاد پژوهشگران علوم جنایی به آمار بزهکاری، جمعیت کیفری، پرونده‌های کیفری، کنشگران عدالت کیفری، راهکارهای ارائه شده را برای حل مسائل جنایی، "تجربه‌محور" می‌نماید.

مطالعات و تحقیقات جرم‌شناسی به منظور علت‌شناسی و راهکارگذاری در برابر بزهکاری (به عنوان نمونه علت‌شناسی سرقت خودرو و ارائه راهکار به مالکان آن، خودروسازان و پلیس)، افزون بر حمایت بخش عمومی، پشتیبانی مالی - علمی بخش خصوصی مرتبط با آسیب اجتماعی - در اینجا جرم - را نیز می‌طلبد، امری که در کشورهای صنعتی و جوامع دموکراتیک جاری و معمول است.

۴. به علاوه، مشارکت جامعه مدنی، به ویژه سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی در مطالعات جرم‌شناختی و راهکارهای جرم‌شناسانه شناسایی رسمی چنین سازمان‌هایی را، از سوی حاکمیت و رویکرد غیرسیاسی - غیر امنیتی حاکمان و نهادهای حکومتی به بزهکاری را می‌طلبد، چندان که نهادهای حکومتی، سازمان‌های غیردولتی را "یاور" خود در اداره جامعه تلقی کنند، آزادی عمل به آنها دهند. رویکرد علمی به آسیب‌های اجتماعی و اعتماد علمی به پژوهشگران، تحول سیاست جنایی به عنوان شاخه‌ای از سیاست اجتماعی را نیز «واقعیت‌محور» می‌کند.

۵. پیش‌بینی ساختار دانشگاهی مستقل برای علوم جرم‌شناختی و امکان ادامه تحصیل دانشجویان - علاقه‌مند و اعطاء دانشنامه کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در جرم‌شناسی، پیش‌بینی ردیف استخدامی مستقل برای دانش‌آموختگان جرم‌شناسی در سازمان‌های دولتی همچون زندان‌ها، سازمان‌های رفاه اجتماعی - بهزیستی، پلیس، دادگستری، شهرداری و سازمان‌های مسکن و شهرسازی و نیز در بخش خصوص، به این رشته، دورنمای شغلی می‌دهد و موجب انگیزه مضاعف جوانان علاقه‌مند ادامه تحصیل در جرم‌شناسی می‌شود.

۶. بزهکاری که پاره‌ای جلوه‌های آن، به تعبیر جامعه‌شناسان، آسیب‌های اجتماعی نیز هستند می‌تواند محصول شیوه حکمرانی سیاسی و سیاست‌گذاری اجتماعی حکومت‌ها و حاکمان نیز باشد. هیچ جامعه‌ای، همان‌طور که اغلب جامعه‌شناسان مانند دورکیم گفته‌اند، عاری از آسیب‌های اجتماعی از جمله جرم نیست، ولی آنچه که جوامع را از یکدیگر متشخص می‌کند، گونه و میزان بزهکاری است. بالا بودن میزان بزهکاری و افزایش پاره‌ای از مظاهر آن حکایت از جامعه‌ای دارای ساختار سیاسی - اجتماعی ناکارآمد، جامعه‌ای جرم‌زا - آسیب‌زا دارد و می‌تواند پیش‌آگهی نوعی تزلزل قریب الوقوع در نهادهای سیاسی و اجتماعی ارزیابی شود. بنابراین، برای مطالعه کارآمد پیش‌بینی بزهکاری و شناسایی مسائل سیاسی - اجتماعی ناشی از آن و ارائه راه حل‌های کارآمد، رعایت الزامات «دموکراسی علمی» در حوزه مطالعات جرم‌شناسی و سیاست‌گذاری جنایی نیز اصلی، محوری است. آسیب‌های اجتماعی،

واقعیت‌های ناگوار هر جامعه محسوب می‌شود و به همین ترتیب، راهکارهای مقابله با آن نیز گاه به بازنگری اساسی در شیوه حکمرانی سیاست‌گذاری اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیاز دارد.

۷. در این چهارچوب، مطالعه چگونگی و چرایی موفقیت آموزش و پژوهش جرم‌شناسی و کارآمدی راهکارهای جرم‌شناسانه در کاهش آسیب‌های اجتماعی در کشورهای دیگر مناسب پیدا می‌کند، به ویژه اینکه، افزون بر اقدام‌های کیفری، قانون اساسی ایران در بند ۵ اصل ۱۵۶ خود، «اقدام مناسب برای پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین» را به عنوان یک «تکلیف اساسی» برای قوه قضائیه تعریف کرده است. مؤسسان (خبرگان) قانون اساسی ایران با این اقدام، از یک سو به طور غیرمستقیم آموزش و پژوهش جرم‌شناسی را به عنوان یک رشته و گروه آموزشی مستقل تکلیف نموده‌اند و از سوی دیگر، نهادها و مقامات مربوط یعنی قانونگذار، دادگستری، پلیس و نهادهای اجتماعی را مکلف به انجام مطالعات کمی و کیفی در حوزه بزهکاری و «سیاست‌گذاری جنایی تجربه محور» یعنی توجه به نتایج تحقیقات و راهکارهای علمی کرده‌اند.

کلید واژگان: جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی انحرافات، آسیب‌شناسی اجتماعی، مطالعات جرم‌شناختی، سیاست جنایی.